

Colofon

TMA 53, 2015
27ste jaargang
Prijs los nummer €12,-

Het *Tijdschrift voor Mediterrane Archeologie* is een onafhankelijk tijdschrift dat aandacht besteedt aan actueel archeologisch onderzoek in de mediterrane wereld, in het bijzonder verricht vanuit Nederland en België. Het overnemen van artikelen is toegestaan mits met bronvermelding. Bijdragen van lezers kunnen al dan niet verkort door de redactie worden geplaatst.

TMA verschijnt twee keer per jaar. Opgave kan schriftelijk of via onze website. Een abonnement kost €20,-. Studenten betalen €15,- (onder vermelding van studentnummer).

Het abonnement loopt van 1 januari tot en met 31 december en wordt automatisch verlengd, tenzij een maand van te voren schriftelijk is opgezegd.

Adres:

Tijdschrift voor Mediterrane Archeologie
Poststraat 6
9712 ER Groningen

Bankgegevens:

Stichting ter Ondersteuning Oudheidkundig
Onderzoek
IBAN: NL14INGB0005859344
BIC: INGBNL2A

KvK: 41014777

TMA online:

- tijdschrift@mediterrane-archeologie.nl
- mediterrane-archeologie.nl
- rug.academia.edu/TMATijdschriftvoorMediterraneArcheologie
- facebook.com/tijdschrift.voormediterranearcheologie

Redactie:

Remco Bronkhorst (hoofdredacteur), Tamara Dijkstra, Heleen Duinker, Jord Hilbrants, Judith Jurjens, Rian Lenting, Jorn Seubers, Simon Speksnijder, Tom Trienen, Jan Ferco van der Weg, Theo Verlaan, Anne-Jan Wijnstok, Sarah Willemsen, Evelien Witmer

Proofreader English papers: Annette Hansen

Adviesraad:

Prof. Dr. P.A.J. Attema (RUG)
Prof. Dr. G.J.M.L. Burgers (VU)
Prof. Dr. R.F. Docter (RUGent)
Prof. Dr. E.M. Moormann (RU)
Dr. J. Pelgrom (KNIR)
Prof. Dr. J. Poblome (KULeuven)
Dr. M.J. Versluys (UL)
Dr. G.J.M. van Wijngaarden (UvA)

Ontwerp omslag: Heleen Duinker

Opmaak binnenwerk: Hannie Steegstra

TMA komt tot stand in samenwerking met Barkhuis Publishing, Eelde.

ISSN 0922-3312
81999/SOOO

Inhoudsopgave

Artikelen

- De technologische ontwikkeling van de Laurion-zilvermijnen: een archeologische bijdrage aan de studie van de Atheense economie
Kim Van Liefferinge 1
- De wederkerigheid tussen architectuur en mens: machtsrepresentatie in de Mykeense megaron-paleizen
Heleen Duinker 8
- Peer Polity Interaction in Archaïsch Latium Vetus: competitieve tempelbouw
Filmo Verhagen 16
- Lege tombes in een nieuw licht
Een studie naar Laat-Oriëntaliserende en Vroeg-Archaïsche graven uit Crustumarium (Italië) (ca. 650-500 voor Christus)
Sarah Willemsen 22
- Tussen legacy en legacy data: de erfenis van een verloren landschap rondom Crustumarium (Noord-Latium, Italië)
Remco Bronkhorst en Jorn Seubers 29
- English summaries 36
- ### Recensies
- Sicilië in de oudheid. De Griekse periode
Feyo Schuddeboom 38
- Romeinen en Barbaren.
De ondergang van het Romeinse Rijk in het Westen
Jaime van der Heul 40
- The Urbanisation of Rome and Latium Vetus, From the Bronze Age to the Archaic Era
Jorn Seubers 42
- Carthago. Opkomst & ondergang
Remco Bronkhorst 44
- The Chora of Metaponto 3: Archaeological Field Survey – Bradano to Basento, vol. I, II, III
Peter Attema 46

Die Grabreliefs aus dem Bosporanischen Reich
Lidewijde de Jong 48

Two oxen ahead:
Pre-mechanized farming in the Mediterranean
Mirjam Post 50

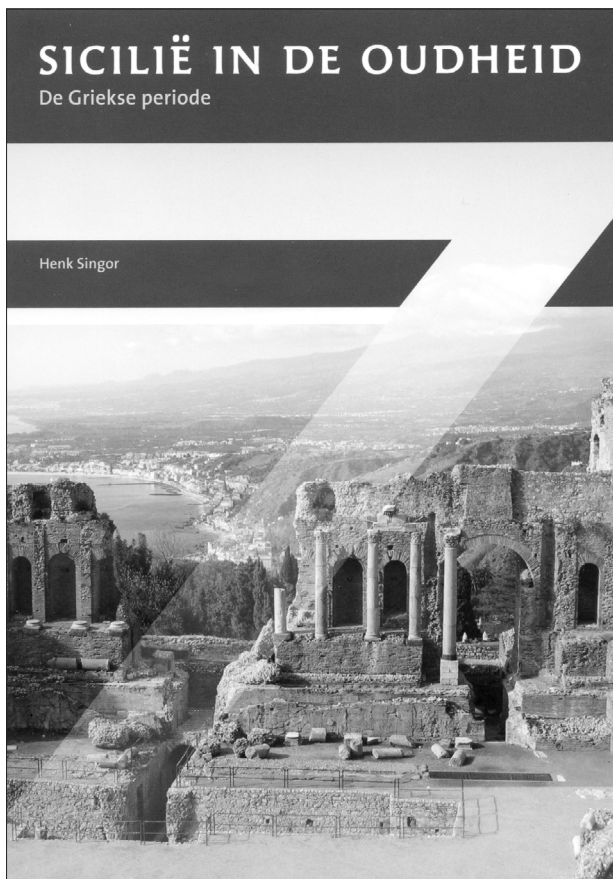
Introducties op lopend onderzoek

Reconceptualizing the Greek countryside:
a material culture perspective
Promotieonderzoek (UvA), Anna Meens 52

The sea and land routes of Southern Euboia, ca. 4000–1 BC.
A case study in mediterranean interconnectivity
*Onderzoeksproject (VU, NWO), Jan Paul Crielaard (projectleider),
Ruben Brugge, Stefan Kooi & Anke Stoker (promovendi)* 53

Ways of life and death in a pastoralist landscape:
an archaeology of nomadism in Jordan's Black Desert between
Hellenistic and Early Islamic times
Promotieonderzoek (UL, NWO), Harmen Huigens 54

The agricultural economy of Islamic Jordan,
from the Arab conquest to the Ottoman period
PhD research (RUG, NWO), Annette M. Hansen 55

Ter gelegenheid van het Zenobia-congres over Sicilië¹ schreef Henk Singor een zeer handzaam boek over Sicilië in de Oudheid. In het boek geeft hij een overzicht van de geschiedenis van het eiland in de Griekse periode. Daarbij is, zoals de auteur zelf aangeeft, de politieke geschiedenis van het gebied centraal gesteld. Literatuur, beeldende kunst en religie komen slechts zijdelings aan bod. Het boek is hoofdzakelijk bedoeld voor de geïnteresseerde lezer, die geen specialist is op dit terrein van de geschiedenis, en het lijkt voor deze doelgroep uitstekend geschikt. Het is tegelijkertijd compact (144 bladzijden) en uitermate gedetailleerd. Waar nodig gaat het diep in op de achtergronden, waarbij Griekse termen niet worden geschuwd. Tevens worden lijnen vakkundig doorgetrokken tussen de hoofdstukken, bijvoorbeeld wat betreft de rivaliteit tussen de steden Akragas en Syracuse of de afwisseling tussen democratie en tirannie.

Sicilië in de Oudheid

Op de boekomslog zien we de *skènè* van het beroemde theater van Taormina, met op de achtergrond het stadje Naxos. Hiermee is meteen de toon gezet: met een beetje verbeelding voelt het alsof we op Sicilië zijn in gezelschap van een ervaren, enthousiaste gids, die ons rondleidt, ditmaal niet zozeer langs de monumenten, maar door de oude geschiedenis van het eiland, van de eerste handelscontacten tot en met de inlijving in het Romeinse Rijk.

Singor heeft gekozen voor een chronologische indeling en behandelt achtereenvolgens de volgende onderwerpen in zeven aaneensluitende hoofdstukken: 1. *Eerste contacten met*

de Griekse wereld; 2. *De Griekse kolonisatie op Sicilië, achttiende en zevende eeuw voor Christus*; 3. *Het Archaïsche Sicilië*; 4. *Democratie en tirannie in de vijfde eeuw voor Christus*; 5. *Tirannie en democratie in de vierde eeuw voor Christus*; 6. *Sicilië tussen de Hellenistische rijken en Rome*; 7. *Epiloog: het Romeinse Sicilië*. Daarnaast is middenin het boek een katern gevoegd met twee landkaarten en 14 kleurenillustraties.

Het eerste hoofdstuk geeft een beknopte beschrijving van Sicilië als smeltkroes van beschavingen, waarbij de Griekse cultuur dominant was. Voorts wordt ingegaan op prehistorische handelscontacten, het mythologische verleden en de oude naam van het eiland, Trinakria.

Het tweede hoofdstuk verklaart de Griekse kolonisatie van Sicilië. De stichtingen van Griekse steden als Syracuse aan de oostkust en Selinous, Gela en Akragas aan de zuidkust zijn uiteraard bepalend geweest voor de verdere geschiedenis van het eiland. Daarnaast komt de aanwezigheid van Fenicische nederzettingen op het westelijk deel van het eiland, Motya, Panormus (Palermo) en Solous, aan de orde.

Het derde hoofdstuk begint met een verklaring van de bronnen, sociale structuren en het begrip tirannie. Na korte uitweidingen over de Herakliden, tempelbouw en muntslag vervolgt Singor zijn verhaal met een gedetailleerde beschrijving van de tirannen van Gela en Syracuse. De tirannen van Sicilië maken het verhaal pas werkelijk interessant, aangezien Sicilië in dit opzicht wezenlijk afwijkt van de geschiedenis van de rest van de Griekse wereld. Waar namelijk in het Griekse moederland de *tyrannoi* rond 500 voor Christus allemaal weer verjaagd waren, bleef de tirannie op Sicilië met enkele onderbrekingen in stand tot aan de Romeinse tijd. Hoewel de tirannen op Sicilië dikwijls een nietsontziende expansionistische politiek voerden, waarbij de lokale bevolking maar ook andere Griekse kolonisten meer dan eens het onderspit moesten delven, functioneerden de hoven van de tirannen tegelijkertijd als brandpunten voor cultuur, zoals blijkt uit de bouw van monumentale tempels en het aantrekken van dichters als Pindaros, Bakchylides en Simonides.

De begrippen democratie en tirannie staan centraal in de twee volgende hoofdstukken. Zo begint het vierde hoofdstuk met de instelling van democratieën in Akragas en Syracuse en de toenemende spanningen tussen de Griekse *poleis* op het eiland. Vervolgens vertelt Singor in geuren en kleuren over de mislukte Atheense expeditie tegen Sicilië en legt hij uit hoe in Syracuse tegen het eind van de vijfde eeuw toch weer een *tyrannos* aan de macht kon komen. Het vijfde hoofdstuk begint met de heerschappij van deze tiran, Dionysios I, inclusief een beschrijving van de belegeringswerktuigen die onder zijn bewind werden gemaakt, zijn oorlogen met de Carthagers, zijn aanval op Zuid-Italië en zijn hardvochtige afrekening aldaar met de stad Rhegium. De handelwijze en daarmee tegelijk ook het karakter van de tiran worden door Singor raak getypeerd: "Mildheid en wraakzucht wisselden zich af in Dionysios' optreden, beide altijd ingegeven door berekening" (p. 93). Vervolgens lezen we over het roerige midden van de vierde eeuw, "een hoogst ingewikkelde periode vol politieke omwentelingen, burger-

oorlogen, politieke moorden en verraad” (p. 97), met opmerkelijke bijrollen voor de filosoof Plato en diens leerling Kallippos. Het hoofdstuk wordt afgesloten met het onverwachte succesverhaal van Timoleon, die een einde maakt aan de tirannieën en aan het bloedvergieten, en bovendien op gunstige voorwaarden vrede sluit met de Carthagers en overal op het eiland de Griekse steden doet herleven.

In het zesde hoofdstuk wordt de positie van Sicilië tussen de Hellenistische rijken en Rome besproken. Daarbij komen in rappe opvolging verschillende thema's aan bod: het einde van de democratie in Syracuse, de bloedbaden van Agathokles, de plunderingen door de Mamertijnen, verschillende aspecten van Griekse cultuur op Sicilië (geschiedschrijvers, geleerden, dichters, religie), de Eerste Punische Oorlog, de nabloei van Syracuse onder Hiëron II, en de Tweede Punische Oorlog.

Het zevende hoofdstuk, ten slotte, geeft een beknopt overzicht van de geschiedenis van Sicilië als Romeinse provincie. De steden van het eiland waren niet langer autonoom, maar volgens Singor was dat niet per se slecht voor de bevolking: “Toch was de inlijving van Sicilië in het Romeinse machtsgebied geen catastrofe voor het eiland, maar op den duur een zegen. Alleen al het feit dat er aan de eindeloze oorlogen tussen de vele steden en stadjes en tussen de grootmachten Syracuse en Carthago een einde gekomen was, moet achteraf als een soort bevrijding worden gezien. Rome bracht eindelijk vrede” (p. 135). Na een uitweiding over *latifundia* (grootschalige landbouwbedrijven) en slavenarbeid besluit Singor zijn verhaal met een korte schets van Sicilië in de Keizertijd en in de Late Oudheid.

Het oude Sicilië kende aldus een bewogen geschiedenis met ongekend veel bloedvergieten: oorlogen, burgeroorlogen, bloedige staatsgrepen en de ontvolking van hele steden, totdat het eiland uiteindelijk door de Romeinen werd gepacificeerd. In het relaas van Singor komt dit gewelddadige aspect zo mogelijk nog nadrukkelijker naar voren, doordat de andere kant van de medaille, de ontwikkeling van de kunst, bewust onderbelicht blijft. Voor wie door het lezen van Singors boek benieuwd is geworden naar die andere geschiedenis, namelijk die van de kunst en religie op Sicilië, is er overigens een bijzonder fraaie tentoonstellingscatalogus van het J. Paul Getty Museum, eveneens verschenen in 2013.²

Afsluiting

De geschiedenis van het oude Sicilië was ooit begonnen met de dood van koning Minos, daar in bad vermoord. Het toeval wil dat diezelfde geschiedenis tweeduizend jaar later zou eindigen met de dood van keizer Constans II, die zijn hof naar Syracuse wilde verplaatsen, maar daar op Sicilië, net als zijn illustere voorganger, in bad werd vermoord. De tussenliggende geschiedenis, meer bepaald de periode van ca. 800 tot 200 voor Christus, is door Singor beschreven met het gemak en elan van iemand die gedurende zijn hele werkzame leven onderzoek heeft gedaan en college heeft gegeven.

Het boek is zorgvuldig vormgegeven en bevat weinig typefouten. De keuze om het boek niet van noten te voorzien is goed verdedigbaar, aangezien het voor een breder publiek

is geschreven. Het ontbreken van een index daarentegen kan als een gemis worden ervaren. Verder springen enkele onjuist weergegeven dateringen in het oog.³ Ook had het boek wellicht baat gehad bij een redacteur, al was het maar ter voorkoming van een of twee onnodig complexe zinnen. Maar dit is haarkloverij en doet geenszins af aan de algehele kwaliteit van het boek.

Singor heeft een toegankelijke en zeer prettig leesbare schrijfstijl en zijn boek biedt een compact, gedegen en up-to-date overzicht van de geschiedenis van Sicilië in de Oudheid. Het mag daarom – zeker voor deze prijs – niet ontbreken op de boekenplank van iedereen die geïnteresseerd is in de geschiedenis van het Middellandse Zeegebied.

Feyo Schuddeboom

Henk Singor

Sicilië in de oudheid. De Griekse periode.

Zenobiareeks 2.

Verloren, Hilversum, 2013.

ISBN 978-90-8704-386-5, €15,00.

Eindnoten

- 1 Gehouden op 26 oktober 2013 in Amsterdam.
- 2 Lyons, C.L. Bennett, M. & Marconi, C. (red.) 2013, *Sicily. Art and Invention between Greece and Rome*, J. Paul Getty Museum, Los Angeles.
- 3 Op p. 11: “sinds de vijfde eeuw” (sinds de 15de eeuw); *ibid.* “van de vijfde tot de derde eeuw” (van de 15de tot de 13de eeuw); p. 110: “Het was intussen al ruim een jaar na de landing 409/8” (Het was intussen al 309/8, ruim een jaar na de landing).